

Història

Roses, el Camino Español i l'epidèmia de 1587

Pablo de la Fuente

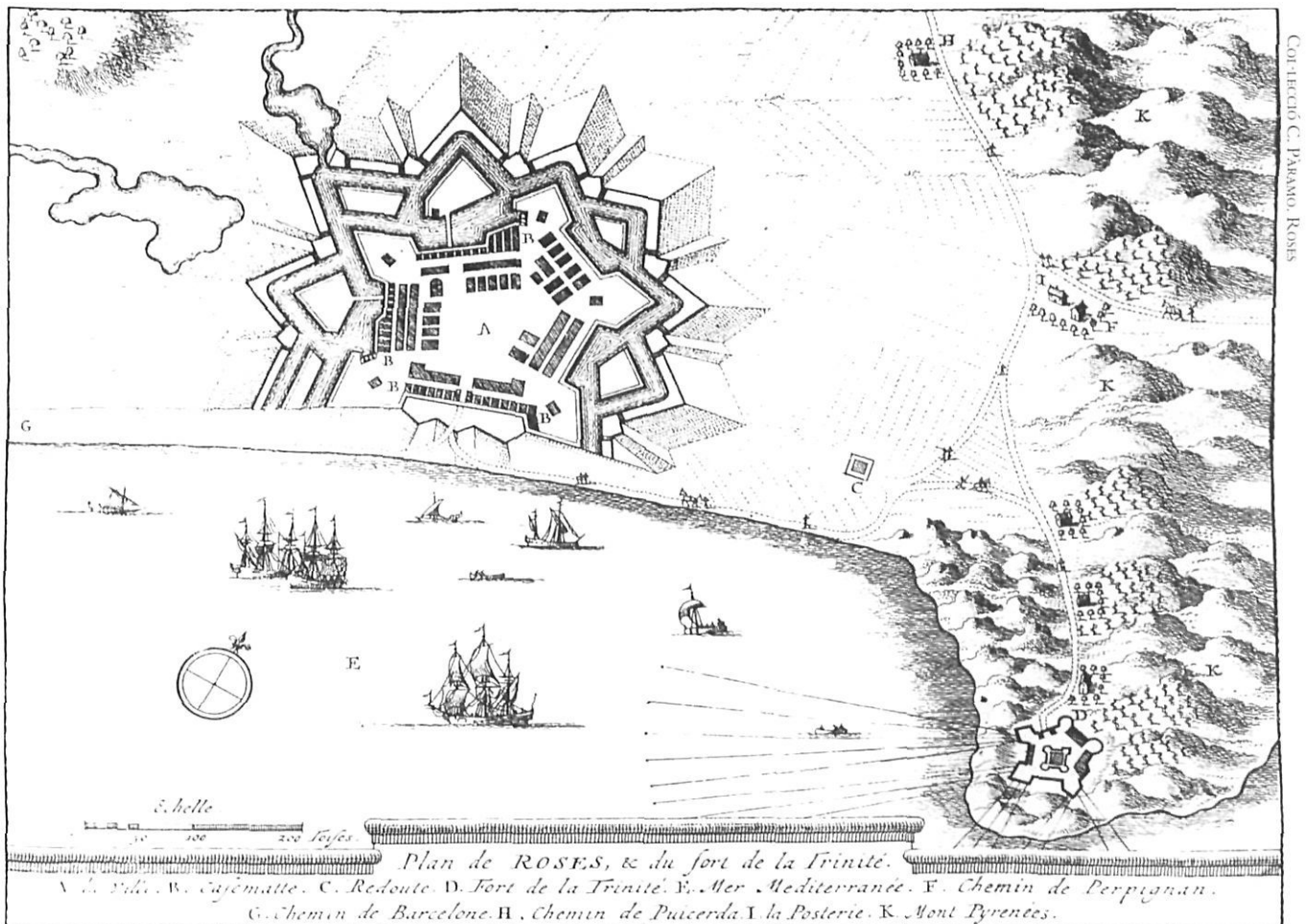
MANEL CASANOVAS

Porta del Mar
de la Ciutadella
de Roses.

El conjunt de fortificacions construïdes per la monarquia hispànica al golf de Roses, especialment la plaça forta rosinca, és l'obra infraestructural més significativa, amb diferència, de la Catalunya moderna: la seva precocitat, motivada pel seu caràcter estratègic de primer ordre, les seves peculiaritats de disseny en els àmbits de l'enginyeria, l'arquitectura i l'urbanisme, el seu complicat rerefons polític o les significatives experiències que ha aportat a la història de la guerra són criteris substancials que marquen un notori abisme entre Roses i la resta del patrimoni històric fortificat català.

Així, la història de Roses sobresurt del cànon típic de la història local. Tractar sobre la història de Roses és fer-ho sobre la història d'Europa amb majúscules. En el present article veurem les conseqüències que van tenir a Roses afers tan *llunyats* com el projecte de Felip II de conquerir Anglaterra o la revolta holandesa.

Plànol de Roses i del fort de la Trinitat, de Pieter van der Aa (1707).

«Poner una pica en Flandes»

Aquesta expressió del castellà més pur, equivalent a una dita tan catalana com «fer mans i mànigues», té el seu origen en les dificultats que suposava l'enviament de tropes als Països Baixos. El distanciament envers Anglaterra i la proliferació dels anomenats *gueux de mer* dificultaren seriosament la navegació entre la costa cantàbrica i el mar del Nord. L'alternativa a aquesta difícil situació fou l'obertura d'un passadís terrestre entre Milà i els Països Baixos que fou conegut amb el nom de Camino Español.(1) Sembla que el disseny d'aquest miracle logístic fou idea del cardenal Granvela l'any 1563, tot i que aquest conseller basà l'itinerari en el viatge que el 1548 havia iniciat per l'Imperi el futur Felip II; el jove hereu s'havia embarcat precisament a Roses, on ja anys abans l'enginyer Pizaño havia fet

una sèrie de treballs de fortificació(2) i on l'esperava un estol de 58 galeres per portar-lo a Gènova.(3) Es pot veure com ja des dels seus precedents el Camino Español va tenir al port de Roses el seu més significatiu nexa ibèric.

Amb la preparació de la invasió d'Anglaterra i la implicació de l'exèrcit de Flandes en l'operació, l'enviament de tropes a través d'aquest passadís militar augmentà significativament. Solament des d'Espanya s'hi enviaren durant els anys 1586 i 1587 un total de tres contingents de tropes.

L'origen del brot epidèmic

Especialment significatiu per les seves conseqüències fou l'últim dels tres contingents, sota les ordres del català Lluís de Queralt. Una de les companyies d'aquesta unitat de marxa fou reclutada a Perpinyà. Si bé havia

d'embarcar-se a Cotlliure per tal de reunir-se després amb la resta de la força, els problemes de coordinació de l'esquadra de galeres de Nàpols —l'estol que estava portant a terme l'operació— van fer que, finalment, aquesta unitat anés a embarcar-se a Cadaqués.(4) Tot i que el desplaçament cap a l'Empordà era justificable, de cap manera ho era la marxa cap a Cadaqués. Era molt més lògic que les tropes perpinyaneses s'aturessin a Roses, per un cúmul de raons: Roses era un port militar concebut per a aquest tipus d'operacions, amb una estructura administrativa adient per donar suport logístic a les tropes, a més d'estalviar-los una feixuga marxa a través de la península del cap de Creus. Dels arguments exposats es conclou que alguna raó va fer que aquesta companyia evités l'embarcament a Roses.

Esclaridor sobre aquesta qüestió és el testament de Pere Boteller, de

El rei Felip II d'Espanya
(1527-1598).

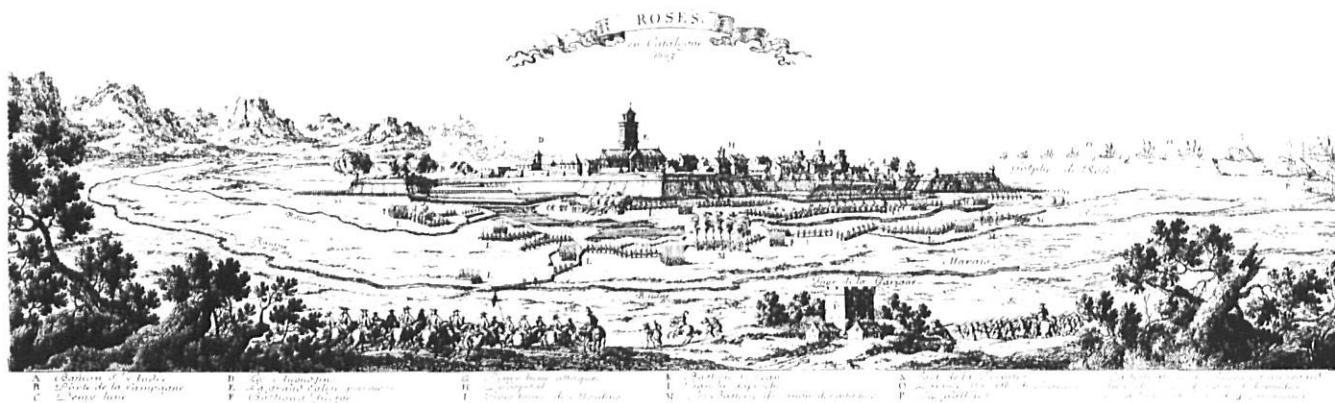
data 5 de juliol de 1587, un dels soldats rossellonesos del contingent, «a la vila de Roses detingut de alguna malaltia y indispositio corporal de la qual tem morir [sic]». (5) El fet que els marmessors fossin dos camarades, així com dos dels tres testimonis, fa que aquest document es manifesti com una evidència que aquesta unitat arribà a Roses, i després, sembla que inexplicablement, va anar a parar a Cadaqués. Per què? És més que raonable creure que aquesta conducta fou conseqüència d'una mesura manifesta de tipus sanitari. Els fets exposats possiblement tenen una estreta relació amb notícies referents a un brot de pesta a Roses, quasi immediatament posterior als

TROPES ENVIADÉS A FLANDES PEL CAMINO ESPAÑOL DES D'ESpanyA						
any	contingent	origen geogràfic de les companyies				homes
		Castella	Aragó	València	Catalunya	
1586	Manrique	17	-	-	-	2000
1587	Zúñiga	13	-	4	-	2662
1587	Queralt	6	2	-	10	1900
Total 1586-7		36	2	4	10	6562

Fonts: O'Donnell y Duque de Estrada, H.J.: *La fuerza de desembarco de la Gran Armada contra Inglaterra (1588). Su origen, organización y vicisitudes*, Ed. Naval, Madrid, 1990, capítol 2; Parker, G.: *El Ejército de Flandes y el Camino Español 1567-1659. La logística de la victoria y derrota de España en las guerras de los Países Bajos*, Alianza, Madrid, 2000, apèndix C.

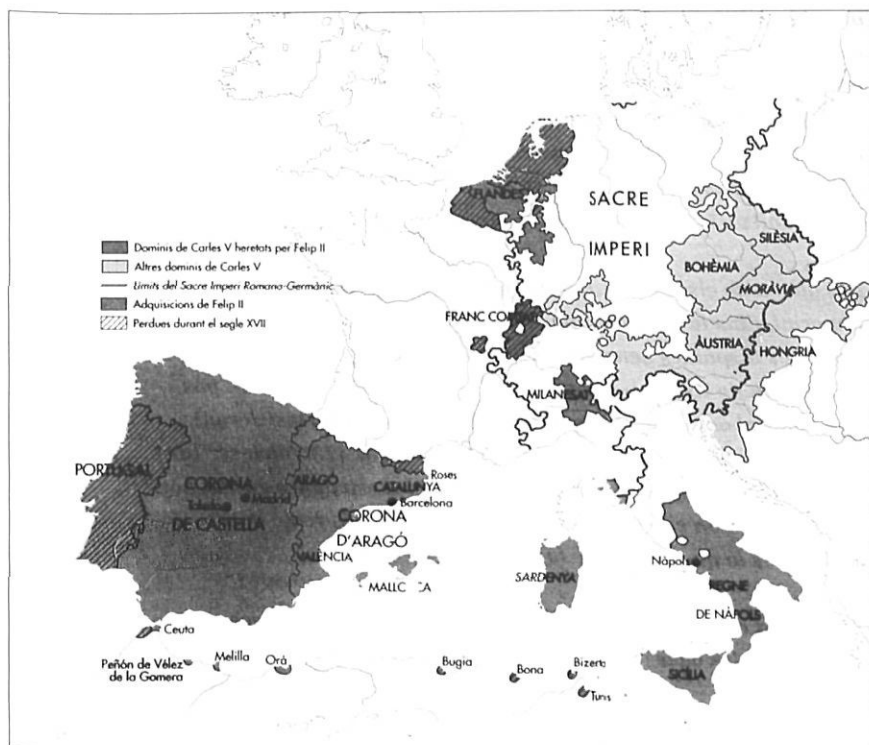
fets relatats, concretament l'any següent. Fins i tot la confecció del document, en català i no en llatí, sembla que indica un clar paral·lelisme amb una figura del dret romà, el *testamentum pestis tempore conditum*. (6) A partir d'aquestes dades, seria possible explicar el desenvolupament de l'epidèmia a partir d'algun agent exògen, que hipotèticament es podria relacionar amb l'encomanament per algun membre de la tripulació de les galeres hospitalitzat a Roses durant el viatge d'anada. És més que convincent pensar que l'origen del brot fou el contagi a partir del personal hospitalitzat a Roses, atès que ha quedat documentat l'impressionant nombre de baixes per malaltia d'aquest contingent durant el seu itinerari al llarg del Camino Español. (7) Ja durant la concentració de l'estol a Roses, Pedro de Isunza, responsable logístic

de l'operació, mostrà la seva preocupació per la vulnerabilitat dels soldats castellans, amb importants problemes higiènics i de mala nutrició. (8) És possible establir uns precedents que relacionin la propagació de la pesta i les tropes en moviment. Prenent com a única preferència l'experiència al Camino Español, els casos són il·lustratius: el 1567 un brot de pesta afectà la població de Sahllins-le-Bains una vegada les tropes del duc d'Alba sortiren de la ciutat; alguns anys més tard, concretament el 1580, la ciutat de Besançon rebutjà un contingent de 6.000 veterans que tornaven dels Països Baixos, perquè sospitaven que els soldats podien ser portadors de la malaltia; però molt més indicatiu és que el 1586 la propagació de la pesta per tot el Franc Comtat fou relacionada amb el pas de les tropes provinents d'Espanya. (9)

A. Capella de la ciutat. B. Mur de la ciutat. C. Mur de la ciutat. D. Mur de la ciutat. E. Mur de la ciutat. F. Mur de la ciutat. G. Mur de la ciutat. H. Mur de la ciutat. I. Mur de la ciutat. J. Mur de la ciutat. K. Mur de la ciutat. L. Mur de la ciutat. M. Mur de la ciutat. N. Mur de la ciutat. O. Mur de la ciutat. P. Mur de la ciutat.

Felip II s'embarcà l'any 1548 a Roses, on l'esperava un estol de 58 galeres per portar-lo a Gènova

En aquest mapa es pot apreciar la projecció estratègica de Roses vers els dominis europeus de Felip II.

L'engolfament

La travessa marítima de Roses a Gènova podríem dir que era una espècie d'etapa pròleg del Camino Español, tot i que amb una certa entitat pròpia, que va tenir el seu vessant lèxic. Un episodi simptomàtic sobre aquesta qüestió es produí durant el viatge, l'estiu de 1585, de la infanta Caterina Micaela, la filla preferida de Felip II, per tal de casar-se amb el duc Carles Manuel de Savoia, una aliança que cercava, en bona mesura, enfortir la posició espanyola respecte al seu passadís continental. El melangiós rei Prudent envià a la seva filla una carta plena d'amor paternal, la qual fou despatxada per un correu a Roses amb l'esperança que li arribés a temps: «...os alcance antes que os engolféis».(10)

Reprement el fil, l'esquadra napolitana de Pedro de Toledo havia anat embarcant tropes al llarg de la costa catalana: concretament, foren embarcades sis companyies castellanques als Alfacs, dues d'aragoneses a Tarragona, i la resta, totes catalanes, quatre a

la costa entre Salou i Cambrils, quatre més a Palamós i una a Barcelona, a més de la companyia que s'esperava a Cadaqués. Tot i que el 25 d'agost havia salpat de Barcelona, el 7 de setembre s'informà que l'estol es trobava concentrat a la badia de Roses, ja que, a causa dels vents dominants, no podia continuar el viatge. Fins quatre dies més tard l'esquadra no va poder posar rumb cap a Gènova.

Les conseqüències

Davant els fets exposats, hi ha raons per relacionar aquest brot amb l'inici de l'epidèmia de pesta que fou particularment violenta al Principat entre final dels 80 i principi dels 90 i en què Barcelona va perdre la cinquena part de la seva població. És significatiu que fins ara una de les especulacions més convincentes sobre el desenvolupament de la plaga es relacionés amb la navegació provinent de Marsella. S'ha de concloure que quasi amb tota probabilitat fou aquesta àrea de navegació, la ruta Roses-Gènova, l'agent introductor de la malaltia a Catalunya.(11)

Pablo de la Fuente
és historiador.

Notes:

- 1.-Parker, G.: *El Ejército de Flandes y el Camino Español (1567-1659). La logística de la victoria y derrota de España en las guerras de los Países Bajos*, Alianza, Madrid, 2000, capítol 3.
- 2.-De la Fuente, P.: *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, Ajuntament, Roses, 1998, capítol 5
- 3.-Kamen, H.: *Felipe de España*, Círculo de Lectores, Barcelona, 1998, pàgina 76.
- 4.-O'Donnell y Duque de Estrada, H. J.: *La fuerza de desembarco de la Gran Armada contra Inglaterra (1588). Su origen, organización y vicisitudes*, Ed. Naval, Madrid, 1990, pàgines 56-58.
- 5.- Arxiu Històric de Girona, Fons de la Notaria de Roses, volum 12, fòlis 43-44. Agraïxo sincerament a Jep Barris la faci-

tat donada per a la consulta d'aquest material a partir d'una còpia microfilmada dipositada a l'Arxiu Municipal de Roses.

- 6.-Iglesias, J.: *Derecho Romano. Instituciones de derecho privado*, Ariel, Barcelona, 1972, pàgina 641.
- 7.- O'Donnell y Duque de Estrada, *op. cit.*, pàgina 67.
- 8.- *Ibidem*, pàgina 58.
- 9.- Parker, *op. cit.*, pàgines 139-140.
- 10.- Fernández Álvarez, M.: *Felipe II y su tiempo*, Espasa, Madrid, 1999, pàgines 880-881.
- 11.-Elliott, J.H.: *La revolta catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Vicens-Vives, Crítica, 1989, pàgines 153-154.